

BARBARA KROMOLICKA

ORCID 0000-0002-1831-6623

OXANA KOZŁOWA

ORCID 0000-0002-0769-1065

Uniwersytet Szczeciński

UNIWERSYTECKA SREBRNA EDUKACJA: TEORIA, PRAKTYKA, PERSPEKTYWY

ABSTRACT. Kromolicka Barbara, Kozłowa Oxana, *Uniwersytecka srebrna edukacja: teoria, praktyka, perspektywy* [University Silver Education: Theory, Practice, Prospects]. *Studia Edukacyjne* no. 70, 2023, Poznań 2023, pp. 39-53. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 16.11.2023. Accepted: 29.12.2023. DOI: 10.14746/se.2023.70.3

One of the tasks carried out for this particular mission of the university is continuing education, which aims to permanently educate people throughout their lives so as, to improve their competences and skills in coping with a changing reality. Education for seniors is part of the ongoing process of lifelong education (LLL) and plays an important role today. Universities of the third age are a developing proposal for activating seniors as part of continuing education. The article presents an educational activity for seniors of the Szczecin Humanities University for Seniors.

Key words: education of seniors, University of the Third Age, practice of action

Wprowadzenie

W 2088 roku będziemy obchodzić milenium europejskiego uniwersytetu. Jak pamiętamy, pierwsza tego typu instytucja powstała w Bolonii.

Trwanie przez 1000 lat i ogromne rozpowszechnienie tego typu organizacji na całym świecie to wyjątkowy fenomen kulturowy, niepowtarzalny w innych tego typu organizacjach (Sułkowski, 2016, s. 9). Uniwersytety należą do najbardziej długowiecznych organizacji, co ma istotne znaczenie dla oceny dokonanych przeobrażeń. Ta długowieczność nie oznacza oczywiście, że o uniwersytetach należy rozmawiać w kategoriach senioralnych, ale jednak i to zagadnienie jest ważnym punktem dokonujących się przemian.

Kategoria „Uniwersytet” pochodzi od łacińskiego słowa *universitatis*, oznaczającego: wszystko, całość, wszechświat, ale także grupę osób, stowarzyszenie. Fundamentami konstytuującymi uniwersytet, szczególnie podkreślane w typie humboldtowskim, który stał się wzorem rozwoju uniwersytetu, było pięć zasad:

Jedność wiedzy i nauki

Jedność badań i kształcenia

Jedność profesorów i studentów

Wolność i autonomia akademicka

Jedność ducha narodowego (Sułkowski, 2016, s. 14).

Naturalnie, uniwersytet formacji humboldtowskiej był typem idealnym, pozwalającym na odnalezienie źródeł wartości i norm instytucji edukacyjnej oraz badawczej, opartej na koncepcji kulturowej i etosowej. Pod wpływem głębokiej zmiany kulturowej i społecznej oraz ekonomicznej dokonała się znacząca przemiana uniwersytetów, a w zasadzie – erozja klasycznego modelu uniwersytetu w odniesieniu do każdej wyróżnianej powyżej zasady. W tradycyjnym uniwersytecie stawiano na dobro wspólne, naukę, autonomię pracowników i samej instytucji, natomiast we współczesnym uniwersytecie – w głównej mierze na przedsiębiorczość, ale także, szczególnie w ostatnich latach, na tak zwaną użyteczność uniwersytetu w środowisku lokalnym. Tak więc, obok misji badań naukowych, poszukiwania prawdy, służby w nauce i kształceniu, to jest istotnych cech dostojności uniwersytetu, o czym tak pięknie mówił Profesor Kazimierz Twardowski¹, pojawiła się jego „trzecia misja”, ukierunkowana na nawiązywanie współpracy z otoczeniem społecznym, społeczno-gospodarczym oraz na edukację obywatelską środowiska lokalnego, skierowaną do dzieci, młodzieży, rodzin i seniorów.

Otwarcie się uniwersytetów na współpracę ze środowiskiem lokalnym

Jednym z realizowanych zadań dla tej szczególnej misji uniwersytetu jest edukacja ustawiczna, która ma na celu permanentne kształcenie ludzi przez całe życie tak, aby podnosić ich kompetencje i umiejętności radzenia sobie w zmieniającej się rzeczywistości. Działanie to odpowiada zasadzie, w myśl której we współczesnym świecie osoby pozbawione dostępu do wiedzy oraz informacji stają się w coraz większym stopniu dotknięte marginalizacją społeczną. Obecnie powszechnie znany i często przywoływany Raport Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji XXI wieku wskazuje, że

¹ K. Twardowski, *O dostojności uniwersytetu* – wykład napisany z okazji otrzymania przez K. Twardowskiego doktoratu honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego (Uchwała senatu z 31 maja 1930 r.).

edukacja powinna przekazywać masowo i skutecznie coraz więcej wiedzy i umiejętności, które ewaluują (...), albowiem są podstawą kompetencji jutra (Delors, 2012).

Wiedza przekazywana na płaszczyźnie edukacji ustawicznej nabiera szczególnego znaczenia w dobie coraz szybciej zmieniającej się rzeczywistości. Dlatego, w koncepcji edukacji przez całe życie (*lifelong learning* – LLL), która była i jest nadal odpowiedzią na obiektywne wyzwanie czasu, zakłada się uwzględnienie dwóch aksjomatów: 1) kształcenie współczesnego człowieka ma charakter *ciągły*; 2) edukacja na każdym etapie życia człowieka musi być *specyficzna*. Najważniejszą kwestią współczesnego procesu edukacyjnego jest priorytet humanistycznego kształtowania człowieka i to niezależnie od etapu jego rozwoju ontogenetycznego. Czas edukacji ma bowiem służyć szeroko rozumianemu procesowi doskonalenia człowieka, a jak podkreśla Zygmunt Łomny:

ludzkość zbyt mało podejmuje wysiłku na rzecz doskonalenia człowieka. Obrona uniwersum człowieka musi być wzmocniona i pilnie rozszerzona. Tej walki nie wolno przegrać (Łomny, 1996, ss. 341-386).

Szczególne oczekiwania wobec tego stanu rzeczy przypisuje się instytucjom oświatowym, edukacyjnym, a głównie uczelniom wyższym, w których zrozumienie dla wartości edukacji jest najwyższe.

W realizowany proces edukacji ustawicznej – całożyciowej (LLL) wpisuje się i co więcej – współcześnie pełni niezwykle ważną funkcję edukacja dla seniorów. Obecnie czyni się coraz więcej wysiłków, aby każdy człowiek żył nie tylko jak najdłużej, ale przede wszystkim żył pełnowartościowo. A życie pełnowartościowe we współczesnym społeczeństwie polega w dużej mierze na samodoskonaleniu, samorozwoju i samokształceniu. Dostrzegano ten fakt, promując powstanie różnych form edukacji dorosłych, w tym powstanie uniwersytetów trzeciego wieku, wychodząc z założenia, że zarówno charakter, jak i treść edukacji jako jądra procesu samorozwoju jednostki nieuchronnie się zmieniają, jak zmienia się sam człowiek, przeżywając swoje poszczególne „wieki” – pierwszy, drugi i trzeci.

To prawda, niełatwo określić liczbę „wieków”, etapów wiekowych, które przeżywa współczesny człowiek, a co za tym idzie – liczbę pokoleń tworzących strukturę pokoleniową współczesnego społeczeństwa. W społeczeństwie tradycyjnym można zaobserwować kalkę trójczłonowej struktury wspólnoty biologicznej – podziału na osoby niedorośle (niepełnoletnie), dorosłe (pełniące funkcję prokreacyjną) i postdorośle (czyli osoby postprokreacyjnego „trzeciego wieku”).

W literaturze przedmiotu znajdujemy wiele klasyfikacji okresu starości, które dowodzą jednocześnie, że

wiek kalendarzowy nie zawsze pokrywa się z wiekiem biologicznym, psychologicznym, czy społecznym, co jest konsekwencją daleko posuniętego indywidualizmu procesu starzenia się (Leszczyńska-Rejchert, 2005, s. 41).

Światowa Organizacja Zdrowia przyjęła podział starości na wiek podeszły (60-75 r.ż.), wiek starczy (75-90 r.ż.) i wiek sędziwy (długowieczność), rozpoczynający się po 90 r.ż. Należy jednak mieć na uwadze, że ludzie w tym samym wieku kalendarzowym wykazują znaczne różnice między sobą, zarówno pod względem sprawności biologicznej, psychicznej, czy też sytuacji społecznej.

Obecni seniorzy są to ludzie coraz lepiej wykształceni, zaangażowani w różne aktywności, o konkretnych zainteresowaniach, często także pasjach. Współczesny senior dysponuje ogromnym potencjałem, wspartym wiedzą i doświadczeniem życiowym, który należy zagospodarować, spożytkować dla dobra ogółu społeczeństwa, w którym oni sami także funkcjonują. Biorąc te fakty pod uwagę, należy podkreślić, że edukacyjna misja uniwersytetu ukierunkowana na tę grupę społeczną ma szczególne znaczenie.

Pojawia się także zupełnie nowy stosunek do seniorów i spojrzenie na nich nie jako na „obciążenie” w strukturze społecznej, to znaczy grupę wymagającą coraz większych wydatków na wsparcie czy pomoc społeczną, lecz na jej ważny potencjał, który oczekuje, więcej – jest gotowy do działania w ramach społecznego współdziałania i samotroski. Ten nowy stosunek staje się ważnym przejawem opisywanej przez Ronalda Ingleharta ewolucji kulturowej, o której świadczą dowody z ponad 100 krajów. Dowody te, zdaniem autora, wskazują, że motywacje i zachowania ludzi odzwierciedlają stopień, w jakim traktują oni przetrwanie jako coś oczywistego (Inglehart, 2018).

Edukacja seniorów w uniwersytetach trzeciego wieku

Rozpowszechnioną i wciąż rozwijającą się propozycję zaktywizowania seniorów w ramach edukacji ustawicznej stanowią uniwersytety trzeciego wieku (UTW) – bardzo ważna instytucja edukacji dorosłych w wieku senioralnym, która

wpisuje się w model edukacji pozaformalnej dorosłych, w którym oprócz wiedzy i umiejętności, zdobywane, odnawiane lub rozwijane są kompetencje, a uczący się dorosły ma szansę na osobisty wszechstronny rozwój (Fabiś, Konieczna-Woźniak, 2022, s. 56).

Zaproszenie dorosłych seniorów do edukacji ustawicznej przeciwdziałania ich społecznemu i ekonomicznemu wykluczeniu.

Iwona Mandrzejewska-Smól zauważa, że

podjęmowana aktywność przez osoby w wieku senioralnym może spełniać wielorakie funkcje, a należą do nich:

- funkcja adaptacyjna - prowadząca do lepszego przystosowania się osób starszych do życia w nowej sytuacji społecznej i rodzinnej;
- funkcja integracyjna - ułatwiająca lepsze przystosowanie się w grupie, do której należą ludzie starsi;
- funkcja kompensacyjna - pozwalająca na wyrównanie braków w innych zakresach;
- funkcja kształcąca - pomagająca rozwijać i doskonalić cechy oraz dyspozycje osobowościowe jednostki;
- funkcja rekreacyjno-rozrywkowa - wypełniająca czas wolny, pomagająca zlikwidować stres, przywracająca chęć do życia;
- funkcja psychogeniczna - pozwalająca na odczuwanie satysfakcji i poprawę jakości życia (Mandrzejewska-Smól, 2017, ss. 44-45).

UTW spełniając wiele funkcji, wychodzą naprzeciw potrzebom psychospołecznym i zdrowotnym swoich słuchaczy, sprzyjając ich zaspokojeniu, realizując tym samym

postulat Aleksandra Kamińskiego - pedagoga społecznego o wydobywaniu zapomnianych umiejętności i zainteresowań, o rozwijaniu nowych (A. Leszczyńska-Rejchert, 2005, s. 172).

Rok 2023 jest jubileuszowy, gdyż wskazuje na pół wieku istnienia pierwszego uniwersytetu dla seniorów, choć już w roku 1972 rozpoczęły się prace nad utworzeniem tego typu placówki. Jej otwarcie nastąpiło w roku 1973, kiedy to oficjalnie inaugurowano rok akademicki na Uniwersytecie Trzeciego Wieku w Tuluzie (...), a jego twórcą był Profesor Pierre Vellas (Fabiś, Konieczna-Woźniak, 2022, s. 57).

Wydarzenie to poprzedziło powstanie, w drugiej połowie XX wieku (przede wszystkim na Starym Kontynencie), licznych organizacji działających na rzecz człowieka starszego. Uzasadnieniem ich tworzenia był dostrzeżony wówczas proces postępującego starzenia się społeczeństw w Europie. Do najważniejszych powstałych w tamtych latach organizacji należały: Międzynarodowe Towarzystwo Gerontologiczne (IAG), Związek Organizacji Starszej Generacji Europy (EURAG) oraz Międzynarodowe Centrum Gerontologii Społecznej (CIGS) (Fabiś, Konieczna-Woźniak, 2022, s. 57).

W Polsce pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku rozpoczął swoją działalność w 1975 roku w Warszawie. Jego założycielką, a także wielką propagatorką idei uniwersytetów trzeciego wieku była Halina Szwarz - profesor medycyny i gerontolog, osoba charyzmatyczna, otwarta na ludzi i ich troski.

2 kwietnia 1975 roku z jej inicjatywy powstał pierwszy UTW, wówczas pod nazwą Studium III Wieku przy Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego w Warszawie. Była to trzecia tego typu placówka na świecie. Uroczysta inauguracja pierwszego roku akademickiego w tej instytucji miała miejsce 12 listopada 1975 roku. Fenomen

menem było wielkie zainteresowanie seniorów tym przedsięwzięciem i liczny w nim udział, ponieważ już podczas pierwszego semestru zapisało się aż 323 słuchaczy, co odzwierciedlało ogromne zapotrzebowanie na tego typu ofertę edukacyjną w Polsce (Fabiś, Konieczna-Woźniak, 2022, s. 61).

W latach 80. i 90. XX wieku ruch uniwersytetów trzeciego wieku w Polsce rozwijał się powoli, jako że funkcjonowało ich jedynie kilkadziesiąt. Szybki wzrost liczby uniwersytetów nastąpił dopiero po 2002 roku, a prawdziwą eksplozję odnotowano w roku 2007. Tylko w jednym roku powstało ich wówczas więcej, niż przez pierwsze 25 lat od momentu zapoczątkowania idei UTW. Dynamikę wzrostu liczby uniwersytetów trzeciego wieku doskonale obrazują dane statystyczne GUS. W 2007 roku w Polsce działało 125 uniwersytetów trzeciego wieku, zaś w świetle danych GUS w roku akademickim 2021/2022 funkcjonowało ich już 552.

Wzrost liczby uniwersytetów trzeciego wieku upatruje się w kilku czynnikach. Przede wszystkim, w znaczącym wzroście liczby emerytów w Polsce, a w związku z tym udzielanym też wsparciu systemowym przez państwo dla UTW. Nie bez znaczenia jest również fakt pojawienia się nowego pokolenia emerytów, którzy z uwagi na przeżycie większości swojego zawodowego życia już w odmiennych warunkach materialnych i społecznych, mają inne wymagania, potrzeby, styl życia, jak i formy spędzania wolnego czasu. Seniorzy są zatem w większym stopniu niż w latach poprzednich grupą zorientowaną na zaspokojenie swoich potrzeb i praw. Poszczególne sytuacje warunkujące aktywność seniorów są oczywiście bardzo zróżnicowane. Należy uwzględnić na przykład miejsce zamieszkania, stan zdrowia, sytuację materialną i osobistą, wykształcenie, płeć, doświadczenia związane z podejmowaną aktywnością i tym podobne (zagadnienie to wymaga jednak odrębnego opracowania, wykraczającego poza ramy niniejszego artykułu).

Dane zawarte w raporcie, zatytułowanym „Zoom na Uniwersytety Trzeciego Wieku” wskazują, że ruch tych organizacji najszybciej dynamizuje się w dużych miastach. Największa liczba uniwersytetów powstała w województwie mazowieckim, śląskim, dolnośląskim oraz wielkopolskim, zaś najmniejszy dostęp do UTW obserwuje się w województwach świętokrzyskim, podlaskim i podkarpackim (6%). Na wsiach funkcjonuje jedynie 11% wszystkich uniwersytetów trzeciego wieku i pomimo upływu lat od przedstawianych danych z tego raportu tendencja ta się utrzymuje (Gołdys, Krzyżanowska, Stec, Ostrowski, 2012).

Jednym z podstawowych celów działalności UTW jest stworzenie możliwości zdobycia wiedzy przez osoby w podeszłym wieku, które chciałyby dalej kontynuować naukę. Jest to ta formuła działalności edukacyjnej, która przyczynia się do zaspokajania takich potrzeb seniorów, jak: samokształcenie, poznawanie środowiska, poszerzanie wiedzy i umiejętności, wykonywanie

społecznie użytecznych działań, wypełnienie wolnego czasu, utrzymywanie więzi towarzyskich, stymulacja psychiczna i fizyczna, a czasem nawet możliwość realizacji młodzieńczych marzeń dotyczących edukacji. Kształcenie ustawiczne przybiera zróżnicowane formy, poczynając od organizacji warsztatów, seminariów, kursów komputerowych, kończąc na prowadzonych wykładach naukowych, lektoratach językowych, zajęciach sportowych oraz różnorodnych warsztatach odpowiadających na ich potrzeby, zainteresowania, zdolności i ujawniane pasje. Ważnym komponentem edukacji w ramach UTW jest nabywanie i pogłębianie wiedzy oraz umiejętności seniorów, ułatwianie nawiązywania kontaktów międzyludzkich, angażowanie słuchaczy w aktywność sportową i turystyczną oraz w aktywność na rzecz otaczającego ich środowiska i profilaktyki społecznej. Niezwykle istotnym zadaniem działania uniwersytetów dla seniorów jest przeciwdziałanie samotności i osamotnieniu, co z reguły stanowi nieodłączny problem osób starszych. Należy jednak zauważyć, że działanie uniwersytetów senioralnych nie rozwiązuje, oczywiście, problemu samotności osób starszych w pełni. Wciąż wielu z nich pozostaje w swoich domach i nie korzysta z oferowanych im w środowisku różnorodnych zajęć.

Obecnie uniwersytety dla seniorów pełnią funkcję ważnych centrów edukacyjno-kulturalnych, bowiem to za ich pośrednictwem osoby starsze mogą nie tylko nabyć nowe umiejętności, kompetencje, ale także aktywnie uczestniczyć w życiu społeczności lokalnych.

Istnieją dwa modele funkcjonowania uniwersytetów trzeciego wieku:

- **francuski** - ściśle związany z ośrodkami akademickimi - cechuje go wysoki poziom działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej, zróżnicowanie pod względem form organizacyjnych (pełna integracja z uczelnią, ścisła współpraca lub niezależność od uczelni). Zajęcia prowadzone na uniwersytetach francuskich mają takie formy, jak: wykłady, warsztaty, kursy, seminaria, wycieczki i zajęcia ruchowe. Działalność uniwersytetów finansowana jest z opłat członków uniwersytetu, subsydiów pochodzących ze środków samorządowych oraz środków pochodzących od sponsorów;

- **brytyjski** - nazywany także modelem Cambridge - oparty jest na samokształceniu i samopomocy seniorów, bez wsparcia ze strony uczelni wyższych. Seniorzy sami organizują zajęcia, wykorzystując własną wiedzę i doświadczenie. W modelu tym uniwersytet seniora może zostać założony właściwie przez każdą osobę. Istnieją zarówno uniwersytety liczące kilkaset członków, jak też małe - od kilkunastu do kilkudziesięciu członków. Te ostatnie funkcjonują zazwyczaj w mniejszych miejscowościach. Ich oferta edukacyjna jest zróżnicowana: wykładane są zarówno przedmioty akademickie, jak również prowadzone zajęcia praktyczne. Program w znacznej mierze zależy, czym interesują się studenci-seniorzy i jakie posiadają umiejętności. Niektó-

re uniwersytety współpracują ze szkołami wyższymi, większość pozostaje jednak zupełnie niezależnymi ośrodkami kształcenia ludzi starszych, spełniającymi oprócz funkcji poznawczych również integracyjne i terapeutyczne (www.humanitas.edu.pl).

Polskie UTW przyjęły zróżnicowany model działania, jak również zróżnicowaną formę organizacyjno-prawną. Najczęściej działają w strukturze rozmaitych organizacji pozarządowych – ponad 56% – jako podmioty prowadzące działalność w strukturach jednostek samorządu lokalnego (domy kultury, ośrodki pomocy społecznej). Co należy podkreślić, 44,7% stanowią w tym stowarzyszenia założone wyłącznie w celu prowadzenia UTW.

Z zadowoleniem należy przyjąć, że w organizację edukacji dla seniorów aktywnie włączyły się także uczelnie wyższe – około 21,5% – wspierając edukację seniorów już aktywnych w środowisku lokalnym UTW, przede wszystkim dzięki zawartym umowom w dziedzinie udostępniania swojej infrastruktury, wsparcia kadrowego, merytorycznemu zaangażowaniu przy budowie programów działania. Dane GUS wskazują, że najliczniejszą grupę kadry UTW – ponad 14 tysięcy – stanowią właśnie nauczyciele akademicki (nie wliczając lektorów i nauczycieli języków obcych). Co warto podkreślić, część kadry dydaktycznej uczelni – 41,1% – pracuje na rzecz UTW nieodpłatnie, w wolontariacie (GUS UTW rok akademicki 2021/2022 w Polsce).

Poza wskazanym wsparciem coraz częściej uczelnie wyższe, szczególnie uniwersytety decydują senatu, rad wydziału czy rad instytutu, podejmując uchwały o samodzielnym prowadzeniu działalności edukacyjnej dla seniorów, realizując własne, autorskie projekty srebrnej edukacji. Fakt ten niewątpliwie świadczy o zasadniczej zmianie stosunku do seniorów i ich roli w społeczeństwie.

W miarę uwzględniania tych tendencji rośnie, strukturyzuje się i systematyzuje sieć srebrnej edukacji. Każdy element tej sieci charakteryzuje się unikalnym podejściem, zakresem tematów edukacyjnych i strukturą działań. W każdej jej części najważniejszą rolę odgrywa sam inicjator. To od niego uzależniona jest organizacja działalności edukacyjnej, opierającej się na własnym rozumieniu wyzwania czasu i własnym poczuciu luki w strukturze społecznych praktyk edukacyjnych.

Doświadczenia srebrnej edukacji w Uniwersytecie Szczecińskim

Ciekawym, w naszej ocenie, doświadczeniem w dziedzinie organizacji edukacji senioralnej (srebrnej edukacji) może podzielić się Katedra Pedagogiki Społecznej Instytutu Pedagogiki w Uniwersytecie Szczecińskim.

Srebrną edukację definiowano jako działalność edukacyjną dla/z seniorami, która ukierunkowana jest na optymalizację ich stanu i wizerunku – wewnętrznego i zewnętrznego, fizycznego, psychicznego, duchowego, a także sieć zorganizowanego (w takim czy innym stopniu) wsparcia społecznego dla tej działalności.

Pomysł na prowadzenie edukacji seniorów w Uniwersytecie Szczecińskim, pod nazwą *Szczeciński Humanistyczny Uniwersytet Seniorów*, powstał w 2014 roku, na ówczesnym Wydziale Humanistycznym, z inicjatywy dr Beaty Bugajskiej, zatrudnionej w Katedrze Pedagogiki Społecznej Instytutu Pedagogiki, która wspólnie z współpracownikami Katedry prowadziła pierwsze działania organizacyjne przez cztery lata. W roku 2018 kierownikiem prowadzącym SHUS w Uniwersytecie Szczecińskim została prof. dr hab. Barbara Kromolicka – kierownik Katedry Pedagogiki Społecznej Instytutu Pedagogiki. Powołanie SHUS, uchwałą Rady Wydziału, nadało tej inicjatywie nie tylko środowiskowy, ale także i naukowy charakter, co poza organizacją edukacji dla seniorów otworzyło drogę do prowadzenia badań naukowych wśród/z i dla tej grupy społecznej.

Promocję powołanego, kolejnego² uniwersytetu seniora prowadzono na stronach Wydziału oraz założonej w tym celu stronie: www.shus.whus.pl, a także na popularnych portalach społecznościowych. Studenci Instytutu Pedagogiki, w ramach integracji pokoleń, włączyli się w akcję promocyjną, przygotowując informacje adresowane do osób starszych i ich rodzin w interesujący sposób, często zabawny, zachęcając do zainteresowania się nową ofertą edukacyjną dla seniorów w Szczecinie. Wyemitowano także spoty informacyjne w Radiu Szczecin, wydrukowano plakaty informacyjne, które rozwieszano w miejscach ogólnodostępnych, zorganizowano dzień otwarty SHUS, podczas którego seniorzy mogli skorzystać z bezpłatnych porad: prawnika, dietetyka, policjanta, psychologa, przedstawiciela Rady ds. Seniorów Urzędu Miasta.

Na pierwsze zapisy do Szczecińskiego Humanistycznego Uniwersytetu Seniora odpowiedziało 95 seniorów od 60. roku życia. Podczas 10-letniej działalności wokół SHUS US skupionych było już ponad 1025 słuchaczy, wśród których zdecydowanie dominują kobiety. Obecnie najliczniejszą grupę stanowią seniorzy w przedziale wiekowym 70-79 lat, z wykształceniem średnim bądź wyższym (należy wspomnieć, że w pierwszych latach działalności SHUS dominowało wykształcenie zawodowe i podstawowe). Cztery osoby mają stopień doktora z dziedziny nauk technicznych, najstarszy zaś senior liczy 93 lata.

² W Szczecinie z powodzeniem działał już od 35 lat uniwersytet dla seniorów, prowadzony przez Stowarzyszenie UTW, jako czwarty w Polsce uniwersytet dla ludzi dojrzałych, po UTW w Warszawie, Wrocławiu i Opolu. W roku 2023 SUTW obchodził jubileusz 45-lecia działalności.

W SHUS US zaczął kształtować się system praktyk edukacyjnych dla seniorów, łączący dość tradycyjne dla uniwersytetu formy, to jest cykle wykładów, warsztaty tematyczne, praktyczne zajęcia językowe, historyczne, ruchowe, muzyczne, plastyczne, teatralne i wiele innych, elastycznie odpowiadając na zgłaszane potrzeby i zainteresowania seniorów. Udział we wszystkich formach zajęć jest nieodpłatny, jakkolwiek uwarunkowany uczestnictwem w wykładach srebrnej edukacji, organizowanych systematycznie (co dwa tygodnie). Wykłady poświęcone różnorodnej tematyce prowadzą pracownicy naukowcy uczelni szczecińskich oraz wybitni specjaliści z różnych dziedzin życia. Statystyki dotyczące udziału w nich seniorów wskazują na ich bardzo liczną aktywność, każdorazowo sięgającą 200-300 osób.

Wśród wielu form aktywności edukacyjnej seniorów za szczególnie ciekawą należy uznać projekt zatytułowany „Dialog Kultur”, skupiający seniorów zainteresowanych wspólną, wszechstronną analizą różnorodnych kultur świata, a w nich źródeł piękna. Inicjatorką zajęć z tej problematyki jest prof. dr hab. Oxana Kozłowa – socjolożka kultury, która od pięciu lat współpracuje z SHUS US na zasadzie wolontariatu. W efekcie pracy Pani Profesor, w strukturze SHUS US powstał swoisty klub seniorów, zatytułowany „Klub Miłośników Piękna”, w ramach działania którego omawiane są zagadnienia dotyczące analizy „piękna”, porównywania „piękna” w różnych krajach świata, w różnych dziedzinach sztuki, różnych epokach, czy sferach życia społecznego. Na przykład, z inicjatywy seniorów i w dialogu z nimi analizowano przejawy piękna w romantyzmie, sztuce egipskiej, nawet w socrealizmie. Seniorzy – miłośnicy piękna zbudowali swój autorski program, na który składają się:

- cykl wykładów o „pięknem” w architekturze chrześcijańskiej..., w obrazach Cranachów, w szczecińskim gotyku ceglany...

- cykl wirtualnych wizyt w muzeach Polski i świata: Muzeum Narodowym, Sankt Petersburgu – Ermitaż, muzeach Chin, Indii, Japonii, Anglii, Ukrainy, Włoch, Holandii. Dodatkowym walorem oraz istotą odwiedzin w poszczególnych muzeach była edukacja w dziedzinie umiejętności „czytania sztuki”, tzn. pogłębionej analizy wybranego dzieła oraz poznanie jego twórcy;

- cykl zajęć o „pięknem w modzie” – ubiór, tatuaże;
- wspólne wyjścia do kina, teatru, opery, filharmonii, poprzedzone merytorycznym przygotowaniem z dziedziny tematyki, reżysera, głównych aktorów;
- zajęcia reagowania na aktualne problemy człowieka i świata. W Klubie podjęto analizę przyczyn agresji i piękna altruizmu, sposobów manifestacji, historycznego rozwoju empatii, cech „Ukraińskiego piękna”.

Seniorzy skupieni wokół problematyki *Klubu Miłośników Piękna* SHUS, to niezwykle kreatywni seniorzy, postrzegający dany im czas jako ten, któ-

ry należy wypełnić czymś wartościowym, z myślą o nieustannym własnym rozwoju.

Wśród wielu aktywności w srebrnej edukacji szczególną uwagę przywiązujemy do aktywizacji seniorów w wolontariacie. Prowadzone dla osób chętnych zajęcia z zakresu *wolontariatu* i *mentoringu* zaowocowały ukształtowaniem się grupy wolontariuszy – seniorów, którzy systematycznie wspierają aktywnie wiele instytucji oświatowych i edukacyjnych Szczecina. Wolontariuszy seniorów SHUS spotykamy w *Filharmonii szczecińskiej* podczas cotygodniowych koncertów, *Muzeum Narodowym*, szczególnie w projekcie „Noc muzeów”, *Książnicy Pomorskiej* i *Bibliotekach* przy projektach czytelniczych. Podziękowania i listy gratulacyjne kierowane do organizatorów *Szczecińskiego Humanistycznego Uniwersytetu Seniora* potwierdzają, jak ważne i oczekiwane w środowisku jest wsparcie seniorów, co może i zapewne stanowi wzorzec dla młodszego pokolenia.

Wyzwania na przyszłość – perspektywy srebrnej edukacji

Obecnie w działaniach uniwersytetów trzeciego wieku bierze udział niewielka grupa seniorów. Główne przyczyny tego można dostrzec w:

- 1 – nieufornowaniu potrzeby w edukacji;
- 2 – niezadowoleniu z formy proponowanych praktyk;
- 3 – niezadowoleniu z treści proponowanych praktyk.

Głównym – i na tym etapie najbardziej rozpowszechnionym – problemem jest pierwszy wymieniony. Brak potrzeby w edukacji, samorozwoju w znacznym stopniu związany jest z fenomenem „dysfunkcji narkotyzującej” (Esitti, 2016), która polega na tym, że media tworzą stan społecznej apatii, przy jednoczesnym umacnianiu wśród odbiorców przekonania, że to co mają, robią – *pasywna obserwacja* jest wystarczająca w zakresie ich społecznego uczestnictwa.

Tymczasem, owa *pasywna obserwacja* jest szczególnie niebezpieczna właśnie dla seniorów, ponieważ stanowi przeciwieństwo tego wszystkiego, co pomaga hamować intelektualną i moralną degradację – *jest sposobem stymulowania demencji*. Przed społeczeństwem coraz wyraźniej stawiane jest zadanie walki z demencją u seniorów. To naturalnie stanowi cel ogólny, ale w perspektywie dla osiągnięcia tego celu potrzebne będzie określenie celów szczegółowych, wśród których na czoło wysuwa się srebrna edukacja – w ramach powszechności zróżnicowana w swych zakresach i formach oddziaływania. Zindywidualizowane potrzeby w *srebrnej edukacji* będą symetryczne oraz wywołujące indywidualne podejście seniorów do życia w procesie wspierania ich samoedukacji i rozwoju.

Trudno nie zgodzić się ze słowami Janusza Mariańskiego, że

pluralizm społeczno-kulturowy i związany z nim strukturalny indywidualizm prowadzą nie tylko do zanikania ogólnie obowiązującego i ważnego systemu moralnego, ale i do tworzenia się odrębnych kodów i norm dla poszczególnych dziedzin życia społecznego, co niewątpliwie utrudnia osiągnięcie wspólnego konsensusu, będącego podstawą spójności i więzi społecznej (Mariański, 2021, s. 8).

Jednakże, takie utrudnienia są atrybutami teraźniejszości i przyszłości. Z nimi będzie miał do czynienia również system srebrnej edukacji. Nie można jednak absolutyzować destrukcyjność wpływu indywidualizacji, różnorodności na utrzymywanie wspólnych wartości i praktyk. Każdy człowiek – istota społeczna, a senior – to ta istota społeczna, która zwykle w największym stopniu docenia ład interakcyjny i dąży do podtrzymywania „twarzy” konstruowanego i uznawanego społeczeństwem obrazu seniora,

to jest pewnej społecznej wartości, podlegającej ocenom innych, bronionej i chronionej przez jednostkę oraz innych partnerów interakcji w celu jej zachowania, ale także i zachowania ładu interakcyjnego (Konecki, 2012; Goffman, 2010).

Konstruowanie obrazu dostojnego życia seniora stanowi ważne zadanie, dla wykonania którego wiele można zrobić za pomocą reklamy społecznej, pomagającej zmieniać nastawienia społeczne. Dobrze wiemy, że zachowania człowieka są zdeterminowane nie przez rzeczywistość jako taką, ale przez opinię na jej temat („samospelniająca się przepowiednia”). W.A. Thomas i D. Thomas dowodzą, że „Jeżeli ludzie określają sytuacje jako realne, to są one realne w swoich konsekwencjach” (Thomas, Thomas, 1928). Jeżeli więc uznajemy, że w społeczeństwie XXI wieku należy i warto edukować ludzi w wieku senioralnym, to należy podjąć działania, aby taka możliwość istniała.

Jednocześnie, jeżeli w społeczeństwie dojrzeewa świadomość, że należy znaleźć pole prospołecznych praktyk seniorów – praktyk, które przynoszą korzyść innym ludziom lub całemu społeczeństwu, to takie pole praktyk odzwierciedlające potrzeby samorealizacji seniorów należy tworzyć i nieustannie wspomagać.

Zakończenie

Seniorzy w coraz większym stopniu aktywnie przeciwstawiają się stereotypom i upierają przy swoim prawie do pozostania aktorem w procesie społeczno-kulturowym. Dostrzegają, że współcześnie ludzie nie będący, w tej czy innej formie, włączeni w proces edukacji, przede wszystkim samokształcenia, tracą swoją podmiotowość lub zamieniają się w działaczy

archaizacji, hamowania procesu społeczno-kulturowego. W związku z tym rośnie zapotrzebowanie na edukację starszego pokolenia. Nie oznacza to, oczywiście, że wszyscy przedstawiciele trzeciego wieku mają już uformowaną lub rozwiniętą potrzebę edukacji.

Oczekiwania społeczno-kulturowe osób starszych znajdują się teraz w ostrej fazie formowania. Wcześniejszy obraz – jak na standardy historyczne bardzo niedawny – to obraz optymalnego zakończenia życia, czyli śmierć w pracy lub na scenie (nierzadko się to zdarzało), w procesie całkowitego poświęcenia. Obecnie taki obraz ma coraz mniej wspólnego z rzeczywistością. Toteż, budowanie pomysłów na swoje życie na jego „trzecim” etapie stanowi ogromne wyzwanie.

Jednakże, społeczeństwo w dalszym ciągu nie przygotowuje człowieka do długiego życia i w związku z tym: „Nie mamy systemu edukacji dla tego pokolenia” (McCrinkle, Fell, 2020). Wprawdzie te słowa Marka McCrinkle’a odnoszą się do pokolenia alfa (osób urodzonych między połową lat 2010 a połową lat 2020), to jednak w jeszcze większym stopniu można je przypisać dzisiejszemu pokoleniu seniorów. Powstanie srebrnej edukacji stanowi odpowiedź na podwójne wyzwanie: wzrost potrzeb kulturalnych srebrnego pokolenia oraz po stronie społeczeństwa rodzącej się świadomości konieczności wspierania „aktywnej starości” jako głównego sposobu minimalizacji negatywnego obciążenia „biernej starości” na „drugie” pokolenie, w ogóle na strukturę społeczną.

W koncepcji całościowej edukacji osób dorosłych główny nacisk położony jest na proces poznawania, uczenia się, na samokształcenie, rozumiane jako autokreacja, samorozwój, samodoskonalenie się. Na jakość uczestnictwa w edukacji podejmowanej w wieku senioralnym zasadnicze znaczenie mają wcześniejsze doświadczenia edukacyjne – nawyk nieustannego uczenia się, stała ciekawość świata i ludzi, potrzeba nieustannego kontaktu z innymi, otwartość na nowe sytuacje, wreszcie postawa wobec samego siebie. Wzrost grupy w wieku senioralnym z wyższym wykształceniem otwiera zupełnie nowe przestrzenie do aktywności edukacyjnej, społecznej, artystycznej, rekreacyjnej, czy wolontarialnej. Te zakresy aktywności seniorów należy wspierać, stwarzając odpowiednie warunki i możliwości w postaci systemowych rozwiązań. W program edukacji senioralnej – *srebrnej edukacji* powinny włączyć się wszystkie uczelnie wyższe, znające specyfikę uczenia się dorosłych, a zatem z powodzeniem mogące, uwzględniając niedostatki związane z wiekiem oraz wyjątkowe predyspozycje ludzi starych do uczenia się, dostosować programy zajęć także do ich potrzeb.

Wśród trudności w realizacji potrzeb edukacyjnych osób starszych wymienia się te, które wynikają z uwarunkowań środowiskowych. W tym obszarze podstawową ba-

rią jest stereotypowe postrzeganie osób starszych przez pozostałe generacje i przez nich samych (Fabiś, Wawrzyniak, Chabior, 2017, s. 178).

W perspektywie rozwoju srebrnej edukacji przewiduje się pogłębienie dialogu seniorów z innymi pokoleniami właśnie w procesie edukacji. Opisane przez Margaret Mead postfiguratywna, kofiguratywna i prefiguratywna kultury nieuniknienie „spotykają się” w procesie rozwoju edukacji ustawicznej LLL, na podstawie partnerskich stosunków różnych pokoleń – rozwoju i harmonizacji procesu społeczno-kulturowego.

Wkład autorów

Autorki deklarują samodzielny równy wkład w powstanie pracy.

REFERENCES

- Delors, J. (2012). *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*. UNESCO: Wydawnictwo Stowarzyszenie Oświatowców Polskich
- Esitti, Ş. (2016). *Narcotizing Effect of Social Media*. Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi 7(1), 1015-1030
- Fabiś, A., Wawrzyniak, J., Chabior, A. (2015). *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls
- Fabiś, A., Konieczna-Woźniak, R. (2022). *Polski fenomen uniwersytetów trzeciego wieku*. Exlibris Biblioteka Gerontologii Społecznej, 22
- Gołdys, A., Krzyżanowska, Ł., Stec, M., Ostrowski, Ł. (2012). *ZOOM na Uniwersytety Trzeciego Wieku*. Warszawa: Raport Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „e”
- Inglehart, R. (2018). *Cultural evolution: People's motivations are changing, and reshaping the world*. Cambridge: Cambridge University Press
- Konecki, K.T. (2012). *Recenzja z książki Ervinga Goffmana Analiza ramowa. Esej z organizacji doświadczenia*. Kultura i Wychowanie, 4(2)
- Leszczyńska-Rejchert, A. (2005). *Człowiek starszy i jego wspomaganie – w stronę pedagogiki starości*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
- Łomny, Z. (1996). *W kierunku edukacji planetarnej*. W: I. Wojnar, J. Kubin (red.) *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa
- Mandrzejewska-Smól, I. (2017). *Edukacja seniorów w perspektywie optymalnego starzenia się*. Edukacja Ustawiczna Dorosłych, 3
- Mariański, J. (2021). *Indywidualizacja religijna i moralna jako megatrend społeczno-kulturowy. Studium socjologiczne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
- McCrimble, M., Fell, A. (2020), *Understanding Generation Alpha*. Australia: McCrimble Research
- Sułkowski, L. (2016). *Kultura akademicka. Koniec utopii?* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN